

Tożsamość (w) przestrzeni

Сущность пространства

пространство сущности

Studia dedykowane
Profesorowi Wasilijowi Szczukinowi

TOŻSAMOŚĆ (W) PRZESTRZENI

СУЩНОСТЬ ПРОСТРАНСТВА /
ПРОСТРАНСТВО СУЩНОСТИ

SCRIPTA ŁUŻNIANA

Tom II

TOŻSAMOŚĆ (W) PRZESTRZENI

СУЩНОСТЬ ПРОСТРАНСТВА /
ПРОСТРАНСТВО СУЩНОСТИ

Studia dedykowane
Profesorowi Wasilijowi Szczukinowi

Pod redakcją
Matyldy Chrzęszcz,
Kseni Dubiel
i Heleny Duć-Fajfer

Kraków

Matylda Chrząszcz

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

✉ <https://orcid.org/0000-0003-4313-5995>

✉ matylda.chrzaszcz@uj.edu.pl

Ksenia Dubiel

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

✉ <https://orcid.org/0000-0002-7512-2235>

✉ ksenia.panas@uj.edu.pl

Helena Duć-Fajfer

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

✉ <https://orcid.org/0000-0001-9436-3846>

✉ helena.duc-fajfer@uj.edu.pl

© Copyright by individual authors, 2022

Recenzenci

dr hab. Andrzej Dudek, prof. UJ

Prof. Natalia Vesselova, University of Ottawa

Opracowanie redakcyjne

Irena Gubernat (j. polski), Yanina Ryier (j. rosyjski)

Projekt okładki

Lesław Sławiński

ISBN 978-83-8138-730-9 (druk)

ISBN 978-83-8138-731-6 (PDF)

<https://doi.org/10.12797/9788381387316>

Na okładce: mapa Moskwy, 1726 (www.rijksmuseum.nl)

Publikacja dofinansowana przez Wydział Filologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43

e-mail: publishing@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: <https://akademicka.com.pl>

Fot. Barbara Szczukin

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'B. Szczukin'.

TABULA GRATULATORIA

Zbigniew Babik, Uniwersytet Jagielloński
Vsevolod Bagno, Rosyjska Akademia Nauk /
Российская академия наук
Krzysztof Bak, Uniwersytet Jagielloński, Uni-
wersytet Sztokholmski / Stockholms
universitet
Katarzyna Bazarnik, Uniwersytet Jagielloński
Zofia Berdychowska, Uniwersytet Jagielloński
Krzysztof Bielawski, Uniwersytet Jagielloński
Piotr de Bończa Bukowski, Uniwersytet
Jagielloński
Dariusz Brodka, Uniwersytet Jagielloński
Jerzy Brzozowski, Uniwersytet Jagielloński
Renata Bura, Uniwersytet Jagielloński
Anna R. Burzyńska, Uniwersytet Jagielloński
Magdalena Wasilewska-Chmura, Uniwersytet
Jagielloński
Wojciech Chlebdą, Uniwersytet Opolski
Urszula Cierniak, Uniwersytet Humanistyczno-
Przyrodniczy im. Jana Długosza w Często-
chowie
Andrzej Dudek, Uniwersytet Jagielloński
Katarzyna Dybeł, Uniwersytet Jagielloński
Adam Fałowski, Uniwersytet Jagielloński
Lazar Fleishman, Uniwersytet Stanforda / Stan-
ford University
Dorota Gil, Uniwersytet Jagielloński
Pavel Glushakov, Ryga
Marek Hałaburda, Uniwersytet Papieski Jana
Pawła II
Agata Hołobut, Uniwersytet Jagielloński
Gabriella Elina Imposti, Uniwersytet Boloński /
Università di Bologna

Jadwiga Janaszek, Kielce
Maria Jodłowiec, Uniwersytet Jagielloński
Beata Kalęba, Uniwersytet Jagielloński
Jerzy Kapuścik, Uniwersytet Jagielloński
Lubov Kiselova, Uniwersytet w Tartu / Tartu
Ülikool
Jadwiga Kita-Huber, Uniwersytet Jagielloński
Anna Klimkiewicz, Uniwersytet Jagielloński
Maria Kłańska, Uniwersytet Jagielloński
Agnieszka Kocik, Uniwersytet Jagielloński
Alexandr Korablev, Doniecki Uniwersytet
Narodowy / Донецкий национальный
университет
Lesława Korenowska, Uniwersytet Pedagogicz-
ny w Krakowie
Lucyna Korycińska, Uniwersytet Jagielloński
Katalin Kroó, Uniwersytet Loránd Eötvös /
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Olga Kuptsova, Moskiewski Uniwersytet Pań-
stwowy / Московский Государственный
университет
Halina Kurek, Uniwersytet Jagielloński
Tatjana Kuzovkina, Uniwersytet Talliński / Tal-
linna Ülikool
Andrzej de Lazari, Uniwersytet Łódzki
Bohdan Łazarczyk, Uniwersytet Jagielloński
Lidia Macheta, Uniwersytet Jagielloński
Dina Magomedova, Rosyjska Akademia Nauk /
Российская академия наук
Izabella Malej, Uniwersytet Wrocławski
Agnieszka Malska-Lustig, Uniwersytet
Jagielloński

- Elżbieta Mańczak-Wohfeld, Uniwersytet Jagielloński
- Maria Maślanka-Soro, Uniwersytet Jagielloński
- Gabriela Matuszek-Stec, Uniwersytet Jagielloński
- Barbara Michalak-Pikulska, Uniwersytet Jagielloński
- Roman Mnich, Uniwersytet Warszawski
- Galina Nefagina, Akademia Pomorska w Słupsku
- Arkadiy Neminushchiy, Uniwersytet Dyneburski / Daugavpils Universitāte
- Jakub Niedźwiedź, Uniwersytet Jagielloński
- Sylvia Nowak-Bajcar, Uniwersytet Jagielloński
- Ryszard Nycz, Uniwersytet Jagielloński
- Tereza Obolevitch, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II
- Magdalena Ochniak, Uniwersytet Jagielloński
- Barbara Oczkowska, Uniwersytet Jagielloński
- Barbara Olaszek, Uniwersytet Łódzki
- Alexander Ospovat, Uniwersytet Kalifornijski / University of California
- Agnieszka Palej, Uniwersytet Jagielloński
- Ewelina Pilarczyk, Uniwersytet Jagielloński
- Irina Prokhorova, Moskiewski Uniwersytet Państwowy / Московский Государственный университет
- Elżbieta Przybył-Sadowska, Uniwersytet Jagielloński
- Wacław Rapak, Uniwersytet Jagielloński
- Renata Rodak, Uniwersytet Jagielloński
- Rozalia Sasor, Uniwersytet Jagielloński
- Yuliya Sergo, Udmurcki Uniwersytet Państwowy / Удмуртский государственный университет
- Elżbieta Solak, Uniwersytet Jagielloński
- Barbara Sosień, Uniwersytet Jagielloński
- Elena Sozina, Uralski Uniwersytet Federalny / Уральский федеральный университет
- Ewa Stala, Uniwersytet Jagielloński
- Lidia Sudyka, Uniwersytet Jagielloński
- Jan Szczepaniak, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II
- Włodzimierz Szturc, Uniwersytet Jagielloński
- Dorota Szumska, Uniwersytet Jagielloński
- Stanisław Śnieżewski, Uniwersytet Jagielloński
- Wanda Świątkowska, Uniwersytet Jagielloński
- Marietta Turyan, Sankt Petersburg
- Anna Walczuk, Uniwersytet Jagielloński
- Jadwiga Waniakowa, Uniwersytet Jagielloński
- Halina Waszkielewicz, Uniwersytet Jagielloński
- Władysław Witalisz, Uniwersytet Jagielloński
- Natalia Vesselova, Uniwersytet Ottawski / University of Ottawa
- Grażyna Zając, Uniwersytet Jagielloński
- Marcin Ziomek, Uniwersytet Jagielloński

BARBARA SZCZUKIN
MAŁGORZATA SZCZUKIN
Uniwersytet Jagielloński

Biogram z bliskiej perspektywy nakreślony

Wasilij Gieorgijewicz Szczukin urodził się 4 września 1952 roku w centrum Moskwy, czym zawsze się szczycił, przy ulicy Mochowej, obok Kremla i naprzeciwko Leninki, czyli dzisiejszej Rosyjskiej Biblioteki Państwowej. Jego matka uczyła chemii w szkole średniej, a ojciec pracował w fabryce jako frezer, jednakże po uzyskaniu dyplomu inżyniera został zatrudniony w biurze konstrukcyjnym. Chemikiem był dziadek od strony matki, który zginął w roku 1943 w obozie jenieckim w Białymstoku i tam został pochowany. Chemikami są siostra i siostrzeniec, a siostrzenica jest lekarką specjalizującą się w dziedzinie hematologii.

Jedyną humanistką w tej rodzinie była babcia ze strony ojca, z wykształcenia filolog, zajmująca się psychologią i metodyką nauczania języków obcych. Zmarła na raka w marcu 1945 roku, ale pamięć o niej w świadomości Wasi dzięki licznym opowiadaniom ojca przybierała czasem kształt mitu. Po babci pozostały stare książki i dokumenty, a także dyplom ukończenia Cesarskiego Uniwersytetu Moskiewskiego, w którym wśród zaliczonych przez nią przedmiotów były greka, łacina, paleografia, klasyczny romans rycerski, poezja bólu istnienia... Babcia była najstarszym dzieckiem w swojej rodzinie; Wasia dobrze znał jej siostry i braci, wśród których byli chemik, geolog, dyrektor kopalni złota na Syberii oraz konstruktor lokomotyw parowych i spalinowych.

Całym sercem kochał Wasia inną babcię – matkę matki. Była prostą kobietą z wielodzietnej moskiewskiej rodziny mieszczańskiej, przed urodzeniem wnuka pracowała w pralni, łaźni, a później przez wiele lat drukowała banknoty pięciorublowe w mennicy państwowej. Przeszła na emeryturę, kiedy na świat przyszedł wnuk i odtąd spędzała z nim całe dni pod nieobecność rodziców – bawiła go, śpiewała piosenki, chodziła z nim na spacer i po zakupy. Mieszkali wówczas w Zamoskworieczu, na czwartym piętrze starej kamiennicy czynszowej przy ulicy Mytnej,

przez okno można było zobaczyć Kreml i właśnie babcia jako pierwsza pokazała wnukowi dzwonnice „Iwan Wielki” ze złotą kopułą, co obudziło w nim poczucie dumy z powodu bycia moskwianinem.

Mały Wasia w domu pełnym książek nauczył się czytać w wieku lat czterech. Czytał książki dla dzieci, a później recytował fragmenty. Jednocześnie godzinami oglądał książki dorosłych i także próbował je czytać. Najbardziej ciągnęło go do książek o przyrodzie, podróżach i o historii. Godzinami siedział przy biblioteczce, oglądając babciną encyklopedię lub stare podręczniki. Zachowała się nawet fotografia: dwuletni Wasia siedzi na trawie i trzyma do góry nogami książkę, której tytuł brzmi: *Teoria literatury*. I rzeczywiście, literatura, obok geografii, stała się jego miłością na całe życie. W klasie piątej i szóstej geografia była jego główną pasją. Uwielbiał lekcje, które prowadziła jego ulubiona wtedy nauczycielka, a otrzymawszy od ojca w prezencie atlas świata, nauczył się na pamięć wszystkich mórz, gór i jezior, a także wszystkich państw świata wraz ze stolicami. Mając lat jedenaście, w klasie piątej wygrał olimpiadę geograficzną, a później jeszcze dwukrotnie: w klasie szóstej i siódmej. Zainteresowanie geografiami nosiło nie tylko charakter teoretyczny. Z rodzicami i ich przyjaciółmi co roku organizowali spływy kajakowe i turystyczne wyprawy do Karelii, Baszkirii, na Ural, na Wałdaj, na Białoruś. Natomiast w zimie całą rodziną jeździli na nartach biegowych w okolicach Moskwy. Z tych czasów pozostała mu wielka pasja do studiowania map i atlasów, a także do rysowania map własnych podróży.

Zamiłowanie do literatury przyszło nieco później. Na początku były lektury klasyki światowej – Dantego, Szekspira, Lwa Tołstoja, Dostojewskiego. Później, w klasie siódmej, przyszły lekcje poświęcone historii literatury rosyjskiej, od *Słowa o wyprawie Igora* poczynając. W krótkim czasie już nie geografia, lecz literatura stała się główną pasją Wasi. Przyczyniła się do tego również nauczycielka, której ciekawe lekcje jeszcze bardziej pobudziły jego zainteresowania. Będąc uczniem siódmej klasy, zapisał się do kółka literackiego w Pałacu Pionierów. Prowadziła je wspinała dziennikarka, z którą zaprzyjaźnił się i utrzymywał kontakty aż do jej śmierci. Członkowie tego kółka byli zachęcani do własnej twórczości literackiej. Ich wiersze i opowiadania były omawiane i dyskutowane. Organizowano wycieczki do muzeów wielkich pisarzy i innych twórców kultury, w tym żyjących i tworzących aktualnie, a także wyjazdy poza Moskwę. Nastoletni Wasilij przynosił do kółka swoje opowiadania i komedie satyryczne i pozostał jego członkiem do momentu ukończenia szkoły średniej. W klasie ostatniej, dziesiątej, został zwycięzcą centralnej olimpiady historycznoliterackiej. W prezencie dostał dwutomowe wydanie prozy Wsiewołoda Iwanowa z taką oto dedykacją jury: „Z całego serca życzymy: TAK TRZYMAĆ!”.

Na dwa lata przed maturą przeniósł się do szkoły z klasą filologiczną, gdzie gościli z wykładami pracownicy naukowcy Uniwersytetu Moskiewskiego, w tym

jego przyszły promotor – badacz twórczości Dostojewskiego Konstantin Tiuńkin oraz Władimir Turbin – niezwykła, nietuzinkowa osobowość, uczeń i przyjaciel Michaiła Bachtina.

W roku 1969 Wasilij Szczukin rozpoczął studia na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Moskiewskiego, co zważywszy na jego zainteresowania, nie było żadnym zaskoczeniem.

Po trzecim roku studiów zaproponowano mu wyjazd z grupą studentów do Polski, gdzie corocznie w lecie dla polskich rusycystów były organizowane miesięczne kursy języka rosyjskiego z udziałem wykładowców i studentów z Rosji. W roku 1972 miejscem spotkania było Opole. Tam właśnie spotkał studentkę z Krakowa Małgosię, swoją przyszłą żonę. Nawiązała się ożywiona korespondencja i po ukończeniu studiów, 1 lutego 1975 roku, w Krakowie wzięli ślub.

Wasilij Szczukin dostał się na studia doktoranckie, a Małgosi udało się przyjechać do Moskwy na trzy lata w charakterze lektorki języka polskiego na Uniwersytecie Moskiewskim. Dostała mieszkanie służbowe w Domu Doktoranta i Stażysty, składające się z pokoju z aneksem kuchennym, przedpokoju i łazienki. Problem jednak polegał na tym, że wejść do Domu Doktoranta można było po okazaniu przepustki, której Wasi nie wydano, ponieważ był zameldowany w Moskwie i zgodnie z przepisami nie miał prawa zamieszkania w akademiku. Przez jakiś czas wchodził do żony nielegalnie, przemykając się w tłumie innych mieszkańców Domu Doktoranta, którzy zwykle nadchodzili w grupach wysiadających z autobusu. W wieczór sylwestrowy roku 1975 do mieszkania Szczukinów wtargnęła administratorka, która zażądała opuszczenia budynku przed godziną dwudziestą trzecią. Małgosia powiedziała na to, że w takim razie opuści akademik razem z mężem – i tak się stało, musieli witać nowy rok w towarzystwie Wasinych rodzeńców. Później jednak Wasi udało się po znajomości dotrzeć do dyrektora wszystkich domów studenckich Uniwersytetu, który zapewnił go, że dostanie przepustkę szczególnego rodzaju. I dostał, z pieczęcią i fotografią, ale z wielkim napisem na czerwono, który ostrzegał: „Bez prawa zamieszkania”. I stał się cud: od tej pory nikt się go nie czepiał, nie musiał się też bać, przechodząc obok groźnego portiera.

Życie małżeńskie w Domu Doktoranta trwało ponad pół roku, a w czerwcu 1976 roku Szczukinowie przeprowadzili się do spółdzielczego mieszkania własnościowego. W roku 1978 Małgosia wróciła do Krakowa i urodziła córkę Basię, a Wasilij dojechał do niej w roku 1979, po zakończeniu studiów doktoranckich z tytułem doktora nauk filologicznych.

Z początku był bezrobotny. Bezskutecznie próbował zatrudnić się jako lektor języka rosyjskiego w Akademii Górniczo-Hutniczej, Akademii Ekonomicznej, a propozycję zatrudnienia we Wrocławiu musiał odrzucić ze względu na

odległość. Pracował w różnych miejscach, na przykład w areszcie śledczym przy ulicy Montelupich, gdzie uczył strażników rosyjskiego, sam jeszcze niezbyt poprawnie posługując się językiem polskim. Polskiego uczył się w Moskwie ze słynnego podręcznika autorstwa Danuty Wasilewskiej i Stanisława Karolaka, a żona robiła mu dyktanda i surowo je oceniała. W końcu udało mu się znaleźć pracę w Szkole Podstawowej nr 13 przy ulicy Studenckiej. Bycie nauczycielem należało do zadań trudnych, ale sprawiało mu wiele radości, bo nauczanie jest jego wielką, drugą po literaturze pasją. Uczniowie byli bardzo zróżnicowani. Wśród nich znalazły się dzieci z Domu Dziecka nr 1 przy ulicy Krupniczej, ale także dzieci inteligencji krakowskiej, na przykład Fryderyk Zoll, Renata Weiss, Renata Rodakowska, Joanna Skoneczna, Agnieszka Kaczor i Joanna Piwowarska.

Pracę na Uniwersytecie Jagiellońskim, w Instytucie Filologii Rosyjskiej podjął 1 października 1980 roku, dzięki wstawiennictwu profesora Ryszarda Łużnego i splotowi okoliczności, ponieważ w tym samym czasie zwolniły się trzy etaty. Zajęcia ze studentami niezmiennie przynosiły mu wielką satysfakcję. Jest to jego prawdziwe powołanie życiowe. Z wielką radością przyjął propozycję prowadzenia Studenckiego Koła Naukowego Rusycystów, bo tam także miał bezpośredni, żywy kontakt ze studentami. Zaczął również brać udział w życiu naukowym. Już w jesieni 1980 roku doktor Bohdan Łazarczyk zaprosił go do Zakopanego, na konferencję translatologiczną, natomiast w maju roku następnego miał miejsce debiut Wasilija Szczukina w charakterze prelegenta na Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej poświęconej stuleciu śmierci Fiodora Dostojewskiego, którą zorganizowali rusycyści z Uniwersytetu Łódzkiego. Później były inne konferencje, ogólnopolskie i międzynarodowe, dwa staże naukowe w Warszawie i praca nad rozprawą habilitacyjną.

Kollokwium habilitacyjne odbył w roku 1987, natomiast w roku 1989 został powołany na stanowisko docenta. W roku 1997 zmienił miejsce pracy na Instytut Filologii Rosyjskiej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie, gdzie przepracował cztery lata.

W roku 2001, po odejściu dużej części pracowników Instytutu Filologii Wschodniosłowiańskiej na Wydział Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych, gdzie zorganizowano Instytut Rosjoznawstwa, ówczesny dyrektor, profesor Grzegorz Przebinda, zaproponował Wasilijowi Szczukinowi powrót na Uniwersytet Jagielloński i objęcie Katedry Literatury i Kultury Rosyjskiej, od 2005 roku Katedry Średniowiecznej i Nowożytnej Literatury Rosyjskiej. Kierownikiem tej Katedry profesor Wasilij Szczukin pozostawał do roku 2019, a Uniwersytet Jagielloński okazał się dla jego rodziny prawdziwą Alma Mater, ponieważ także jego żona i córka są z nim związane przez całe swoje życie.

HELENA DUĆ-FAJFER
Uniwersytet Jagielloński

Wasilij Gieorgijewicz Szczukin – wszechstronny badacz i erudyta

Profesor Wasilij Szczukin to swoista legenda współczesnej rusycystyki – charakterystyczny, rozpoznawalny, ceniony. Znany szeroko w świecie, głównie dzięki znakomitym, błyskotliwym, licznie cytowanym publikacjom, ale też jako niezwykle persona, aktywnie obecna w rozlicznych przedsięwzięciach naukowych w różnych częściach świata, inspirująca, wnikliwie rozważająca, przyjazna, dynamiczna.

Badacz z charakterem, można powiedzieć o Szczukinie, cechuje go bowiem niezwykle pasja oraz przekonanie do tego, czym się zajmuje, i odwrotnie, zawsze bezpośrednio komunikuje, że dany temat go nie interesuje, danego twórcy nie lubi, dane badania uważa za nudne i nic niewnoszące. Jako człowiek centrum – jak sam siebie określa – preferuje dyskurs wyrazisty, mocno rozpisujący kontrasty, zawierający oceny, często superlatywne, co jest naturalną konsekwencją wyboru pasjonujących go zagadnień. Potrafi też być krytyczny, ale zawsze merytorycznie uzasadniający wnikliwą krytykę.

Los – jeśli tak można określić koleje życia determinowane miłością do kobiety, którą w wieku 23 lat pojął za żonę – związał Wasilija Szczukina z Krakowem. Od 1980 roku do chwili obecnej, z krótką czteroletnią przerwą (1997-2001), gdy był zatrudniony na Akademii Pedagogicznej w Krakowie, jego Alma Mater pozostaje Uniwersytet Jagielloński. Rosjanin w Polsce, moskwianin w Krakowie to te parametry lokacyjne, które określiły na stałe tożsamościową sytuację Jubilata, przemieszczając go z centrum na peryferie, czyli w bycie „pomiędzy” pełne ambivalencji i napięć. Można założyć, że właśnie ta sytuacja ukształtowała w istotnym stopniu charakter i zakres jego badań, otwartych na szeroką konfrontację rosyjskich toposów i wzorów kulturowych z teoretycznymi modelami i uniwersalizującymi interpretacjami. Śmiałość i nowatorstwo tych pomysłów, ich precyzyjna

warsztatowo i metodologicznie realizacja miały zaplecze w pewności człowieka centrum, który znalazłszy się w położeniu peryferyjnym, tym mocniej uruchamia potencjał wyniesiony z bazowego miejsca. A był to potencjał istotny i istotowy. Przybywszy do Krakowa na stałe w 1979 roku, Wasilij Szczukin posiadał już stopień doktora nauk filologicznych uzyskany na Uniwersytecie Moskiewskim na podstawie dysertacji dotyczącej Michaiła Sałtykowa-Szczedrina jako krytyka literackiego, pisanej pod kierunkiem profesora Władimira Turbina. Kapitałem, który pozwolił mu dosyć szybko zapisać się w opinii polskiego środowiska humanistycznego jako „osobowość coraz bardziej znacząca, wnosząca do nauki polskiej własny oryginalny styl badawczy i oryginalny krąg zainteresowań”¹, była oprócz dużego talentu i pasji znakomita edukacja i wzory mistrzowskie, z którymi miał szansę zetknąć się w trakcie studiów na Uniwersytecie im. Łomonosowa. Za swoich mistrzów, którym pozostał Wasilij Szczukin wierny w wypracowywaniu indywidualnego stylu badawczego, uważa on – obok wspomnianego Turbina – Konstantina Tiun’kina, Nikołaja Libana, Michaiła Bachtina, Jurija Łotmana, Władimira Toporowa, a z polskich badaczy Andrzeja Walickiego i Wiktorię Śliwowską, by wymienić tych najważniejszych. Studiując u takich mistrzów, stał się spadkobiercą tradycji naukowej, którą cechuje „głęboki szacunek dla tekstu, wszechstronne zgłębianie jego sekretów oraz traktowanie go jako wiarygodnej dokumentacji życia intelektualnego epoki”².

Ogromna pracowitość, czy może bardziej determinacja poszukiwań i dociekań wynikająca z pasji badawczej, przyniosła imponujący efekt w postaci opublikowanych tekstów. Nie mam na myśli tylko strony ilościowej dorobku naukowego Profesora. Imponuje waga poruszanych zagadnień i sposób ich prezentowania. Nie znajdziemy wśród jego tekstów żadnego o charakterze przypadkowym, przyczynkarskim czy przeglądowym. Nawet recenzje w wykonaniu Wasilija Szczukina – a stworzył ich ponad setkę, bo nigdy nie odmawia recenzowania tekstów i jest zagorzałym czytelnikiem nowości wydawniczych – wnoszą nowe spojrzenie, rozszerzone pole zagadnień korespondujących z poruszanymi w recenzowanym utworze kwestiami, otwarte pytania, merytoryczną krytykę. Józef Smaga, poświęcając recenzjom pisany przez Szczukina specjalne miejsce w ocenie jego dorobku, mówi o jednej z nich: „sądzę, iż tego typu recenzja wymaga znacznie większego wysiłku niż niejedna rozprawa”³. Pytając o kierunki i zainteresowania

¹ J. Smaga, *Opinia o dorobku naukowym dr. hab. Wasilija Szczukina*, Kraków 2001, s. 1 (kopia dokumentu zdeponowana w DSO UJ).

² Tamże, s. 2

³ Tamże, s. 8-9.

badawcze, o to, co inspiruje myśl twórczą Jubilata, sięgnąć możemy do jego własnych deklaracji. Wśród zainteresowań naukowych wymienia: „Geokulturologia i semiotyka kultury, historia idei, kultura i literatura rosyjska XVIII, XIX i XX wieku, komparatystyka literacka, teoria literatury i metodologia badań literackich”⁴. Generalnie jednak można stwierdzić, że to, co jest najbardziej uchwytnie w dorobku tego wybitnego rusycysty, to dążenie – przynoszące znakomite efekty – do uchwycenia pewnych fenomenów kulturowych realizujących się, napędzających, kierunkujących rozwój społeczeństwa rosyjskiego w różnych epokach. Fascynuje Badacza śledzenie relacji przestrzenno-mentalno-kulturowych poprzez takie fenomeny, jak mit, religia, sztuka/literatura. Zarówno wspomniana w biogramie⁵ młodzieńcza pasja do geografii, jak i rozwój geografii humanistycznej, a dalej geokulturologii, geopoetyki, ale też inspiracje Łotmanowskie, semiotyczne wpływały na śmiałe koncepcje dokumentowane bogatym materiałem empirycznym, który u Szczukina jest niezbywalną podstawą do zgłębiania interesującego go fenomenu, ujmowanego procesualnie i komparatystycznie.

To, co Profesora nurtuje, fascynuje, pochłania bez reszty, powraca w publikacjach wielokrotnie w różnych odsłonach. Można dostrzec, jak dogłębnie przemyślane i wyrażone w tekstach są zagadnienia chociażby rosyjskiego okcydentalizmu. Zapewne perspektywa krakowska modyfikowała to, co na gruncie rosyjskim mogło funkcjonować bardziej jednoznacznie i jednostronnie. Dwie monografie Jubilata poświęcone są temu esencjalnie obecnemu w swych przejawach i konsekwencjach w myśli i kulturze rosyjskiej zjawisku. Pierwsza, *Русское западничество сороковых годов XIX века как общественно-литературное явление*, opublikowana jako rozprawa habilitacyjna w 1987 roku, skupia się niezwykle skrupulatnie na odczytaniu w świadectwach tekstowych wymiaru społeczno-literackiego rosyjskiego okcydentalizmu z okresu lat czterdziestych XIX wieku. Autor podkreśla w niej ideologiczny i literacki charakter tego zjawiska oraz ich wzajemne powiązanie. Druga monografia, *Русское западничество: генезис – сущность – историческая роль* z roku 2001, to efekt intensywnego pogłębiania i koncentracji na istotowym, całościowym ujęciu tematu. Do tak gruntownych badań i sformułowania w ich efekcie zasadniczych wniosków dotyczących genezy, istoty i znaczenia rosyjskiego okcydentalizmu nakłoniła Uczonego potrzeba konfrontacji ze stereotypami na temat Rosji i ukazania europejskiego charakteru rosyjskiej kultury, nie tylko w wymiarze ideowym, ale też artystycznym, formalnym, oraz

⁴ [on-line:] <https://ifw.filg.uj.edu.pl/badania/publikacje/wasilij-szczukin> (2.07.2022).

⁵ Zob. M. Szczukin, B. Szczukin, *Biogram z bliskiej perspektywy nakreślony* w niniejszym tomie, s. 5-8.

wskazania niepodważalnej roli okcydentalistów w ogromnym postępie cywilizacyjnym Rosji w XIX i na początku XX wieku. Można powiedzieć, że zgłębianie sedna tego, co decyduje o specyficznym charakterze kultury i mentalności rosyjskiej, to bazowy imperatyw badawczy profesora Szczukina – przymusowego poniekąd emigranta – z pewną dozą dumy, ale wnikliwie i rzetelnie rozpoznającego jak / poprzez co / wbrew czemu Rosja stała się przez wieki taka, jaka jawi się przez największe osiągnięcia artystyczne, kulturowe, społeczne. Tak więc równolegle z badaniem okcydentalizmu przygląda się wnikliwie i formułuje błyskotliwe efekty swych rozpoznań dotyczących dominant kultury rosyjskiej, powiązanych z chrześcijaństwem wschodnim i jego teatralizacją, utopizmem, soborowością, mityczno-mistycznym charakterem (*Наследие христианского Востока и доминанты русской культуры*). Bada różne mitologemy, takie jak na przykład dom, droga, Wschód, Zachód, Moskwa, Petersburg, Cyganka, huzar. Tak krystalizuje się bardzo dojrzały i konsekwentny metodologicznie oraz niezwykle płodny materiałowo główny obszar, a właściwie przestrzeń poszukiwań badawczych Wasilija Szczukina. Przestrzeń bowiem wyznacza lokowanie rzeczywistości literackiej w społecznej i kulturowej niszy specyficznej dla danego miejsca w określonym krótszym bądź dłuższym czasie. Geokulturologia, a ostatnio geopoetyka otwarły Uczonemu drogę badawczą w szeroki wymiar fascynujących go mitów przestrzennych, realizujących się w kontekście rosyjskiej prowincji, dworu, miasta, dachy czy na przykład metra. W najistotniejszej dotychczas, jak sam wyznaje, pracy *Миф дворянского гнезда. Геокультурологическое исследование по русской классической литературе*, na podstawie której nadano mu w 1999 roku tytuł profesora zwyczajnego, wykazał się istnym mistrzostwem konceptualnym, precyzją metodologiczną i obszernością zaprezentowanych przykładów literackiej realizacji mitu w postaci tak zwanego tekstu ziemiańskiego. Zagłębił się w twórczość kilkunastu rosyjskich autorów, od Karamzina poczynając, na Pasternaku i Trifonowie kończąc, by udokumentować trwałość, ale też ewolucję mitu oraz kształtowanie się dwóch jego odmian, paraeuropejskiej i paraazjatyckiej. Nie sposób przecenić znaczenia tej pracy dla nowych przekrojowych odczytań szeregu rosyjskich toposów, utopii, wizji dziejowych, typów bohaterów i innych tematów wiodących w klasycznej literaturze i kulturze.

Sam Szczukin w wielu swych artykułach i studiach nieustannie drąży te tematy, bądź to w ujęciu uogólnionym, teoretycznym, tworząc pewne modele, typy, paradygmaty, normatywy realizujące się/uchwytnie w chronotopie rosyjskim, albo szerzej europejskim, czasem skonfrontowanym z azjatyckim, bądź dynamizuje wybrany *locus* komparatystycznie, czy to w wewnętrznych konfrontacjach, na przykład Turgieniew i Czechow, Puszkina i Turgieniew, Bachtin i Łotman, czy to

włączając do porównań wizje Szekspira, Goethego, Mickiewicza. Często formą zgłębiania danego zagadnienia jest u Szczukina paradygmatyczna analiza określonego fenomenu kulturowego jako takiego. Może on się jawić jako znamieny dla danego czasu, przestrzeni, miejsca, autora/autorów, nurtu myślowego czy artystycznego. Przynosi to znakomite studia przekrojowe, otwarte, inspirujące do dalszych badań i dialogu. Problematyka niejednokrotnie wkracza na grunt ogólnoeuropejski, w kontekście którego pogłębia się interpretowalność rosyjskiej tożsamości kulturowej.

Tak, dla Szczukina Rosja jest ważna, z jej centrum moskiewskim, do którego tożsamościowo się przypisuje. W całej postawie badawczej tego Uczonego widać, jak zależy mu na Rosji, na jej wizerunku, rzetelnym poznawaniu, wyprowadzeniu poza stereotypy, niepostrzeganiu wyłącznie w kontekście politycznym. Taka postawa owocuje tym, co starałam się podkreślić w kilkunastu powyższych zdaniach. Imponująca jakość, solidne materiałowe dokumentowanie własnych koncepcji i dociekań, nowatorstwo, odkrywczność, a przede wszystkim autentyczne zaangażowanie w badania budzą szacunek i zaufanie do Autora. Wystarczy prześledzić wskaźniki cytowalności tekstów Wasilija Szczukina, oscylujące wokół kilkuset cytowań w przypadku niektórych z nich. Waga badań i publikacji Jubilata stawia go w rzędzie najbardziej znaczących w rozwoju współczesnej rusycystyki postaci. Decyduje o tym nie tylko płodność publikacyjna, ale też mobilność i gotowość dzielenia się swoimi przemyśleniami z chętnymi do dialogu i współpracy. Brał aktywny (z wygłoszeniem referatu) udział w ponad stu konferencjach, głównie międzynarodowych. Wyjeżdżał wielokrotnie w celach naukowych (przeważnie z wykładami gościnnymi i na konferencje) do Rosji, Niemiec, Francji, Włoch, Szwajcarii, Izraela, Czech, Estonii, na Słowację, na Węgry. O szacunku i sympatii, jakimi darzą Jubilata środowiska naukowe w Polsce i za granicą, świadczą chociażby teksty jemu dedykowane w niniejszym tomie.

Zaangażowanie, kreatywność i wzorowa obowiązkowość dają o sobie znać na wielu innych polach aktywności Profesora. Przekonałam się o tym jako członek kierowanej przez niego w latach 2001-2019 Katedry Literatury i Kultury Rosyjskiej, przekształconej w 2005 roku w Katedrę Średniowiecznej i Nowożytnej Literatury Rosyjskiej, a od 2019 roku kierowniczka Katedry Literaturoznawstwa Rosyjskiego, której członkiem jest Wasilij Szczukin. Jest to urodzony społecznik, który jako kierownik angażował członków Katedry w większość zadań, jakie były do wykonania w Instytucie Filologii Wschodniosłowiańskiej. Jako członek Katedry natychmiast reaguje na każdą prośbę o wykonanie czegoś, z czego musi się wywiązać zespół i w bardzo krótkim czasie znakomicie to zobowiązanie wypełnia. Oprócz kierowania Katedrą pełnił i pełni Szczukin też inne funkcje w Instytucie

i na uczelni – był kilkakrotnie przewodniczącym Instytutowej Komisji Rekrutacyjnej, członkiem Zespołu Oceniającego Uniwersyteckiej Komisji Akredytacyjnej, jest redaktorem naukowym serii wydawniczej *Rosyjskie Spotkania Rusycystyczne* (WUJ), członkiem zespołu redakcyjnego czasopisma „*Studia Litteraria Universitatis Iagellonicae Cracoviensis*”, członkiem zespołu redakcyjnego serii wydawniczej *Wschód–Zachód–Konfrontacje* (Wydawnictwo „Nomos”). Jest też profesor Szczukin członkiem wielu towarzystw naukowych, w niektórych z nich pełni funkcje kierownicze. Wskazać warto na członkostwo w: Komisji Słowianoznawstwa PAN, Oddziale Krakowskim, Komisji Wschodnioeuropejskiej PAU, Polskim Towarzystwie Rusycystycznym, Polskim Towarzystwie Komparatystycznym, Association Internationale de la Littérature Comparée / International Comparative Literature Association, Association des Amis d’Ivan Tourguéniev, Pauline Viardot et Maria Malibran, International Dostoevsky Society.

Wreszcie ostatnia z dziedzin zaangażowania Jubilata, chociaż pod względem wagi, jaką on sam do niej przykładą, powinna być wymieniona jako pierwsza. Mowa tu o działalności dydaktycznej. Otwarcie powiedzieć trzeba, że to niezrównany wykładowca, pedagog, uwielbiany przez studentów, oddający całego siebie dydaktyce uniwersyteckiej. Sam Profesor twierdzi, że mógłby wyklądać jeszcze przez wiele, wiele lat w dowolnym wymiarze godzin, gdyż wykłady to jego powołanie. W bezpośrednim kontakcie ze studentami może wykorzystać ten pasjonat swoje liczne talenty, w tym aktorski i śpiewaczy. Zachwyconym studentom recytuje całe fragmenty nie tylko poezji, ale też prozy z najlepszej klasyki rosyjskiej, aktorsko operując głosem i gestami, wciela się w rolę każdej z postaci literackich, czasem śpiewa lub zmienia się w płomiennego retora. Oczywiście, wykonuje to w doskonałym języku rosyjskim, swoim ojczystym. Dlatego na wykładach profesora Szczukina są zawsze tłumy studentów, chętnie wybierających go też na promotora swoich prac magisterskich. Odzwierciedla się to w liczbie wypromowanych magistrów, których jest ponad setka, i wypromowaniu siedmiu doktorów. W rozwój kadry naukowej na UJ i innych uczelniach⁶ Jubilat wniósł też istotny wkład poprzez uczestniczenie w komisjach doktorskich i habilitacyjnych, recenzowanie prac i opiniowanie dorobku na stopnie naukowe. Innym jeszcze rodzajem zaangażowania profesora Szczukina w kształcenie rusycystyczne w Polsce są jego publikacje dydaktyczne, takie jak na przykład: *Tematy i zagadnienia maturalne*

⁶ Przypomnieć warto, że w latach 1997–2001 Wasilij Szczukin był zatrudniony na etacie profesora w Akademii Pedagogicznej w Krakowie, a równolegle z zatrudnieniem na UJ wykładał w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej w Nowym Sączu (2004–2006), w Wyższej Szkole Komunikowania, Politologii i Spraw Międzynarodowych w Warszawie (2006–2008), w Papieskiej Akademii Teologicznej, później w UPJPII (2010–2019), gdzie także wykształcił wielu absolwentów.

z języka rosyjskiego (opracowanie i konsultacja merytoryczna w latach 1998, 1999, 2001, 2002, 2003), *Русская наука о литературе: 1856-1917* (skrypt uczelniany UJ, 1992), *Синтез искусств на уроке русского языка (опыт дидактического эксперимента)*, *Лекции по истории русской литературы XX века (1917-1985)* (książka elektroniczna).

Wasilij Szczukin był wielokrotnie nagradzany za wybitne osiągnięcia naukowe i dydaktyczne. Kilkakrotnie otrzymał nagrodę Rektora UJ. Przyznano mu też Złoty Krzyż Zasługi (2008), Medal Komisji Edukacji Narodowej (2008), Krzyż Kawalerski Orderu Zasługi RP (2014).

Nie ulega wątpliwości, że w przypadku Szanownego Jubilata mamy do czynienia z postacią wybitną, najwyższej klasy naukowcem, znakomitym dydaktykiem, a jednocześnie z personą bardzo oryginalną, specyficzną w swojej niepowtarzalnej bezpośredniości, w wyrażaniu sympatii, ale też antypatii wobec określonych osób, postaci, zjawisk. Z gruntu życzliwy, wspierający, zdarza się, że ironiczny i uszczypliwy, zwłaszcza jeśli coś go zirytuje. Zacięty wróg biurokracji i formalności, niechętny obowiązkowym zebraniom, ale zazwyczaj biorący w nich aktywny udział. Cechą szczególnie wyróżniającą profesora Szczukina jest jego niepojęta pasja poznawcza, wnikliwość, ciekawość nowych rzeczy, chęć do dyskusji, jawnie wyrażany zachwyt nad odkrywczymi pomysłami i projektami. Wreszcie emocjonalna intonacja i charakterystyczny śpiewny akcent w jego wypowiedziach. Choć Profesor znakomicie włada językiem polskim, którego struktury i leksykę opanował do perfekcji, to warstwa foniczna zdradza rodowitego moskwianina. Wszystkim, którzy go znają, zapewne kojarzy się z tą specyficzną ekspresją językową, wskazującą na pograniczne ułożenie i dynamiczną osobowość.

Profesor Wasilij Szczukin to postać istotnie wpływająca na wizerunek i prestiż Instytutu Filologii Wschodniosłowiańskiej UJ. Swoimi osiągnięciami i rozpoznawalnością w ogólnoswiatowym środowisku rusycystycznym przynosi on chlubę uczelni, przy której jest afiliowany od ponad 40 lat. Z okazji Jubileuszu 70-lecia urodzin Uczzonego warto przypomnieć, jak doniosłe znaczenie ma jego dorobek badawczy, dydaktyczny i organizacyjny dla humanistyki polskiej i zagranicznej.

Spis treści

TABULA GRATULATORIA	5
BARBARA SZCZUKIN, MAŁGORZATA SZCZUKIN	
Biogram z bliskiej perspektywy nakreślony	7
HELENA DUĆ-FAJFER	
Wasilij Gieorgijewicz Szczukin – wszechstronny badacz i erudyta.....	11
SPIS PUBLIKACJI	19
WSTĘP.....	37
Введение	39
PRZESTRZEŃ GEOGRAFICZNA.....	41
ANDRZEJ ROMANOWSKI	
Pogranicze polsko-rosyjskie (do roku 1863). Zagadnienia i postacie	43
MAGDALENA DĄBROWSKA	
Ziemie niemieckie oczyma rosyjskich podróżopisarzy przełomu XVIII i XIX wieku – miejsca wspólne, miejsca różne (wokół <i>Listów Rosjanina podróżującego po Europie od 1802 do 1806 roku</i> Dmitrija Gorichwostowa)	55
Кристина Воронцова	
Польша в русской литературе постсоветского периода: обзор проблемы	67
Дечка Чавдарова	
Образ Коми в воспоминаниях болгарских строителей и лесорубов	77
Джон Даглас Клэйтон	
Гурзуф как <i>locus amoenus</i> в житнетворчестве А.С. Пушкина.....	89
Виктор Скрунда	
К истории русской меньшинственной идеи в межвоенной Польше (РОМ, 1934).....	101

PRZESTRZEŃ PSYCHOLOGICZNA	111
URSZULA TROJANOWSKA	
„Schody w pustkę” – przestrzeń i sen w opowiadaniu <i>Szatniarz</i> Jeleny Dołgopiat.....	113
Ксения Касаткина	
Психологическое пространство «подполья» в повести Ф.М. Достоевского <i>Записки из подполья</i>	125
Сергей Доценко	
Обезвельопал А.М. Ремизова как модель «внутренней эмиграции»...	139
Валерий Мильдон	
Эней и Анна. Пространства судьбы в <i>Энеиде</i> и <i>Анне Карениной</i>	151
Ксения Дубель	
Эго – Гео. Пространство личности или личность пространства? Заметки о ранних стихах Гео Шкурупия	163
MARIA MALEWSKA	
Pamięć i tożsamość w utworze Pavla Amnuela <i>Spowiedź</i>	173
PRZESTRZEŃ TEKSTUALNA	185
Аркадий Гольденберг	
Хронотоп праздника в метасюжете Гоголя	187
HELENA DUĆ-FAJFER	
Przestrzeń rosyjskości w literaturze łemkowskiej.....	201
Людмила Луцевич	
Хронотопический континуум поэмы Александра Пушкина <i>Цыганы</i>	217
Ольга Гриневич	
Полемика с усадебным текстом Л.Н. Толстого в романе М. Степновой <i>Сад</i>	231
Юрий Доманский	
Слово «сцена» в паратексте <i>Вишнёвого сада</i> А.П. Чехова. К вопросу о пространстве реально-художественном и пространстве реально-театральном в драматургическом тексте.....	243
Татьяна Автухович	
Экфрасис как способ формирования пространства смысла	255

PRZESTRZEŃ URBANISTYCZNA.....	267
KATARZYNA SYSKA	
O mitologii miasta w dramacie Jurija Kławdijewa	
<i>Obłok przypominający delfina.....</i>	269
BOGUSŁAW ŻYŁKO	
O pewnej reprezentacji wieczności (Uwagi o <i>Rzymie</i> Mikołaja Gogola).....	281
DZMITRY KLIABANAU	
Topos Rzymu jako element „mitu Husowskiego” Władzimira Arłoua	
(na materiale powieści <i>Czasy dżumy</i>).....	293
Михаил Строганов	
<i>Город пышный, город бедный</i> и его родственники	305
Павел Лавринец	
Поэтосфера Вильнюса как города храмов	317
Валентина Брио	
Вильнюсские дворики как особенный городской локус	329
Наталия Няголова	
Топос «города греха» в литературной урбанистике болгарской	
«оттепели». Предварительные заметки.....	343
Михаил Тимофеев	
Что делает наши ландшафты такими разными, такими	
привлекательными? (Английский индустриальный пейзаж	
XVIII-XX веков).....	355
PRZESTRZEŃ PODRÓŻY	367
MATYŁDA CHRZĄSZCZ	
Podróż do źródeł tożsamości. <i>Wschód</i> Andrzeja Stasiuka	369
MICHAŁ MILCZAREK	
<i>Wyspa</i> Gołowanowa albo o poszukiwaniu sensu w Arktyce.....	379
Александр Вавжинчак	
Путь как судьба. Повесть Виктора Астафьева <i>Перевал</i>	393

PRZESTRZEŃ WIZUALNA	405
Якуб Садовски	
Интеллигент в пространстве анимации. Мультфильмы по рассказам Эдуарда Успенского.....	407
Евгения Строганова	
Женщина с книгой в портретной живописи второй половины XVIII – первой половины XIX в. Модель и пространство. Заметки к теме	421
Наталья Мариевская	
Социальные пространства в динамике сюжета. Анализ драматургии современного фильма.....	435
Наталия Злыднева	
Концепт «путь-дорога» в русской живописи. наброски к теме	449
INDEKS OSÓB	461
Указатель имён.....	467

Tom jubileuszowy, który oddajemy do rąk czytelnika, stanowi wyraz najwyższego uznania wobec imponującego dorobku naukowego oraz wdzięczności za lata działalności dydaktycznej Pana Profesora Wasilija Szczukina. Publikacja jest próbą odzwierciedlenia szerokiego spektrum zainteresowań badawczych Jubilata, oscylujących wokół historii literatury i kultury rosyjskiej, metodologii badań literackich, poetyki sztuki totalitarnej, a także szeroko rozumianej geografii humanistycznej; osadza jednocześnie te pojęcia w kontekście macierzystym badacza – to jest fenomenów przestrzeni i tożsamości. Z wielką radością pragniemy podkreślić, że niniejsza księga, na którą złożyły się teksty wielu wybitnych badaczy literatury, sztuki i kultury, pragnących uhonorować Profesora Szczukina, stanowi platformę do wymiany myśli naukowców reprezentujących ośrodki naukowo-akademiczne między innymi w Polsce, Izraelu, Bułgarii, Kanadzie, Stanach Zjednoczonych, Rosji, na Litwie i Białorusi, co należy uznać za jawne świadectwo swoistej niezależności nauki i jej niepodlegania różnorodnym ograniczeniom, które w danym czasie i danej przestrzeni mogą hamować kontakty i zaburzać procesy konsolidacyjne na bazie twórczej wymiany.

<https://akademicka.pl>

ISBN 978-83-8138-730-9

